

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב צבי א' סלושץ

סדר "מועד" משישה סדרי משנה

שמות שישה הסדרים של המשנה נקבעו ע"י מסדר המשנה רבי יהודה הנשיא. ריש לקיש במסכת שבת דף לא, ע"א, סמך שמותם אל הפסוק: "והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת" (ישעיה ל"ג, ו), וכך דרש:

אמונת - זה סדר זרעים;	עתיך - זה סדר מועד;
חסן - זה סדר נשים;	ישועות - זה סדר נזיקין;
חכמת - זה סדר קדשים;	ודעת - זה סדר טהרות.

שמו של סדר מועד שונה מבחינה לשונית משמות יתר סדרי המשנה, שכן כולם הם בלשון רבים: זרעים, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות - ואילו סדר מועד הוא בלשון יחיד. מדוע שינה רבנו הקדוש סדר זה בלשון יחיד? אדרבה היה ראוי לקוראו בשם "מועדים" כי סדר זה דן במועדים רבים. גם הרמב"ם קרא שם ספרו השלישי (מ"יד החזקה"י) הדן בחגי ישראל, בשם "זמנים" בלשון רבים (וראה גם הקדמת בעל "מגיד משנה" לספר זמנים).

שאלה זו עמדה לנגד עיני זמן רב, עד שמצאתי שבקובץ "אורייתא" - לימים נוראים כרך ט"ז (אלול תשמ"ח) עמי רס"ט אות ב' - הציע העורך שאלה זו לקוראיו, ושם הביא הצעות מרבנים שונים קוראי "אורייתא" - תשובות לשאלה זו. נציין שתיים מהן, שלדעתנו, מתקבלות ביותר.

א כל חמשת הסדרים אין זמן קבוע ללומדם ואין חשיבות מיוחדת אימתי ללמוד סדר נשים ואימתי ללמוד סדר קדשים וכדומה. כל העתים שוות לעניין לימוד התורה. בעוד שסדר מועד, מסכתותיו עדיף ללמדו כל אחת במועד הקבוע לו: פסחים - בחג הפסח, יומא - ביום הכפורים, סוכה - בחג הסוכות וכו'. שכן דרשו חכמינו בברייתא: "משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים בענייניו של יום, הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג" (מגילה ד, ע"א ושם בסוף המסכת דף לב, ע"א). כדי לציין זאת קראו לסדר מועד בלשון יחיד, דהיינו לכל מסכת יש מועד מסויים ללמדו בעיקר, כי ראוי ללמוד הלכות כל חג בחג שבו הוא נמצא ולא בחג אחר (תשובה זו מובאת בשם ה"ה יצחק שנעבאלג ואי גרוסברגר).

ב הרב ח"י ליכטנשטיין הביא בשם ספר "שפתי צדיק" על פסח אות ח' ליישב שאלה זו, וכתב שרמזו בשם זה "מועד" למועד המיוחד הוא חג הפסח שהוא ראש לכל המועדים כולם באשר כל המועדים הם "זכר ליציאת מצרים".

נראה לי לתת הסבר לדבריו עם נופך משלי. מהרי"ל בתחילת הלכות ראש חודש ניסן כתב: "ניסן הוא מלך מפני חג המצות שבו". פירוש לדבריו הוא כפי שכתב בספר "שפתי צדיק" שחג הפסח הוא ראש לכל המועדים, ובפרשת "המועדים" בספר ויקרא פרק כ"ג ובפרשת "הקרבנות" בספר במדבר פרק כ"ח, חג המצות הוא ראשון לכל המועדים והחגים המנויים שם לפי חודשי השנה המתחילים מחודש ניסן. נמצא סתם "מועד" הוא המועד הקבוע כמלך שכולם נסמכים לחג המצות כ"זכר ליציאת מצרים".

ואמרתי אל לבי לומר גם אני הסבר וטעם לשינוי שם סדר מועד בלשון יחיד. הרד"ק לפסוק: "והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתי וכל מועדה" (הושע ב', יג) - מסביר שלמילה "מועד" שני מובנים: (א) חג, (ב) זמן קבוע. וזה לשונו: "אמר 'מועד', אחר שאמר חגה והמועדים הם חגים; וכן אמר יחזקאל (מ"ו, יא) בחגים ובמועדים? (ומתוך) לפי שיש 'חגי' שאינו 'מועד' אלא שמחה שישמה אדם ויאכל וישתה ויקרא חג, כמו 'ייעש שלמה בעת ההיא את החג וגוי' שבעת ימים ושבעת ימים (מלכים א', ח', סה). הנה קרא שבעת ימי חנוכת ימי הבית - חג וכן אוכלים ושותים וחוגגים. ויש מועד שאינו חג כמו 'לאותות ולמועדים' (בראשית א', יד); 'למועד אשוב אליך' (שם י"ח, יד). וכן כל זמן שיתן אדם לחברו" (כמו 'וייחל שבעת ימים למועד אשר שמואל, ולא בא שמואל' - שמו"א י"ג, ח), עכ"ל הרד"ק. וכן חזר הרד"ק על הסברו זה בפירושו ליחזקאל מ"ו, יא: "אע"פ שכל החגים נקרא מועדים כמו שאמר אלה מועדי ה' (ויקרא כ"ג, ד) - אלא לפי שיש חג שאינו מועד ויש מועד שאינו חגי".

לפי זה ייתכן לומר היות ובסדר מועד ישנם גם מסכתות שאינן עוסקות בחגים ממש, כמו מסכתות שקלים, עירובין, תענית - אבל הן מסכתות העוסקות בעניינים שיש להם זמן קבוע בשנה - על כן נקט רבנו הקדוש את שם הסדר "מועד" במובן "זמן קבוע", שהרי מילה זו מצויה הרבה פעמים בתנ"ך במובן זה, כמו "מועד צאתך מארץ מצרים" (דברים ט"ז, ב) ושאר המקורות שציין הרד"ק בפירושו. גם מילה זו, "מועד" מצויה במובן הרגיל של "חג" שאוכלים ושותים בו - נקט שם הסדר "מועד" סתם.

יתירה מזו, לפי רד"ק חג שאינו מועד הוא אינו קבוע, על כן רצה להדגיש ר' יהודה הנשיא שצריך לשמור את חגי ישראל במועדם ולא לבדות חגים כירבעם בן נבט (מלכים א' י"ב, לב), וקרא לסדר חגי ישראל בשם כללי "מועד".

לפי דרכנו תוסבר גם שאלה נוספת. לעומת שם סדר "מועד" שהוא בלשון יחיד - שמות 12 מסכתות הסדר רובם המוחלט בלשון יחיד: שבת, יומא, סוכה, ביצה, ראש השנה, תענית, מגילה, מועד קטן, חגיגה - פרט לשלוש מסכתות שהן בלשון רבים: עירובין, פסחים, שקלים. למרות שהיינו מצפים שלפחות מסכתות יומא, סוכה ומגילה שייקראו בשם המקורי הכתובים בספרי הקודש. ליומא - מסכת יום הכיפורים; לסוכה - מסכת סוכות; למגילה - מסכת פורים, שהרי כולם מופיעים בכתבי הקודש בלשון רבים בלבד. הלא דבר הוא? (על השם "יומא" ראה מהרש"א תחילת מסכת יומא).

על שמות מסכתות עירובין ושקלים לא קשה מדוע הם בלשון רבים, כי מסכתות אלה אינן מתייחסות בתוכן ישירות לחג מסויים. דיני עירובין אמנם קבועים וקשורים

לשבת ולכל יום-טוב, ברם, ישנם כמה סוגים של עירוב כמו: חצרות, תחומין. וכן שקלים, אע"פ שלכתחילה זמנם קבוע "באחד באדר משמיעין על השקלים" (שקלים פ"א, מ"א) - מ"מ, אם לא נתנו מחצית השקל באי באדר יכול לקיים המצוה במשך השנה. וכן חובה זו מוטלת על כל אחד ואחד מגיל מסוים, ובית דין ממנים גובים לגבות הכסף. לפיכך ראוי ששתי המסכתות האלה ייקראו בלשון רבים. אבל שם מסכת פסחים עדיין קשה מדוע היא בלשון רבים ולא פסח בלשון יחיד ככתוב בתורה?

אמנם תוספות בתחילת פרק ערבי פסחים (דף צט, ע"ב) ד"ה "ערבי פסחים" כתבו, שלכן שנה התנא "ערבי פסחים" ולא "ערב פסחים", כי פסחים הם פסח ראשון ופסח שני שהם שני פסחים בשנה ויש להם שני ערבים בשני זמנים. לפי זה ניתן גם לומר לכן שם המסכת "פסחים" על שם שהמסכת דנה בהלכות שני הפסחים. פסח ראשון שהוא ביום י"ד בניסן ופסח שני שהוא ביום י"ד באייר.

אבל נראה להסביר עוד טעם, שכל מועדי ישראל שמן התורה כולם יונקים מיציאת מצרים, שאז נתגלו בעולם שתי התגלויות שלזכרם נקבעו המועדים. האחת - התגלות כבוד ה' בעולם שלא היה נודע קודם לכן, כמו שיתרו מודה: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלקים" (שמות י"ח, יא). גם רחב אמרה לשני המרגלים ששלח יהושע לרגל את יריחו: "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים... ונשמע וימס לבבנו... כי ה' אלקיכם הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (יהושע ב', י-יא). התגלות שנייה הייתה בהרמת כבוד עם ישראל, כי ביציאת מצרים נתגלה לפתע בעולם כולו לידידתה של אומה חדשה שלא הייתה ידועה עד אז. כבודו של עם ישראל, היוצא ביד רמה, התפרסם והתגדל בעולם כולו.

גם בנס פורים - שהוא מדברי קבלה - היו אותן שתי התגלויות שהיו ביציאת מצרים: התגלות האחת של גבורות ה' "הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו" (ראה יומא סט, ע"ב) - התגלות גבורותיו זהו כבוד ה'. התגלות שנייה הייתה כבוד ישראל ברום מעלתו, שכן הסוף היה כי נפל פחד היהודים על כל אומות העולם "אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" (אסתר ט', א).

נמצא שם סדר "מועד" מציין את המועד הידוע: חג הפסח וחג המצות, ושם המסכת "פסחים" בלשון רבים בא לציין ולהורות על שתי ההתגלויות שנקשרו בשחיטת קורבן הפסח. ואפשר שעל כן ציוותה תורה על מתן אפשרות לטמאי מתים ולרחוקים בדרך לעשות פסח שני, כדי שאותם אנשים לא יתנתקו משתי ההתגלויות הקשורות ליציאת מצרים שעל ידה הפכנו להיות לעם בן-חורין.

ואין להקשות, לפי דברינו, מדוע מסכת מגילה אינה נקראת בלשון רבים על שתי ההתגלויות, כי המסכת עוסקת בהלכות מגילת אסתר ובמצוות היום בלבד ולא בהלכות שאר מגילות התנ"ך. ועוד, הרי שם היום נקרא בלשון רבים: "פורים" ואין לך רמז טוב יותר וגלוי לשתי ההתגלויות שנתגלו לעולם בנס פורים.